

מגוון

מחקרים בספרות העברית
ובגילוייה האמריקניים

מוגשים

ליעקב קבקוב

במלאות לו שבעים שנה

התקין וערך

שלמה נש



מכון הברמן למחקרי ספרות
לוד תשמ"ח

מיגוון יוצא לאור בסיוע:

קרן לושיוס נ. ליטאור

קרן הנרי פרידלנדר - אלי מאיר,

מטעם היברו יוניון קולג'

קרן לואיס ומינה אפשטיין של

האקדמיה האמריקאית למחקרי היהדות

קרן ישראל מץ

קרן ישראל וברטה ניומן

קרן מוריס ובטי קפלון

קרן יצחק קיוב

קרן זכרון ע"ש יהושע ויינשטיין,

על-יד "שבילי החינוך"

צבי ומשה רוטמן, לזכר אביהם מנחם מנדל ז"ל

תוכן העניינים

ט	הקדמה
1	דמות האשה במישור הסמלי ביצירת עגנון פרופ' רות (רחל) אדלר, ברנרד ברוך קולג', ניו-יורק
11	ז'בוטינסקי – אמן-אביר יהודי פרופ' מאיר בן-חורין ז"ל
35	בראי הריאליזם הצלול: יצירתו של ראובן ואלנרוד ד"ר יצחק בן-מרדכי, אוניברסיטת בן-גוריון
53	שלושה מונולוגים על הציונות: עגנון, הזו, עוז פרופ' זאב ברגד, אוניברסיטת פלורידה, גיינסוויל
63	מוטיב היציאה והשיבה בספרות העברית החדשה פרופ' יצחק ברזילי, אוניברסיטת קולומביה
81	התביעה ל"אמריקניות" והגשמתה בספרות העברית באמריקה פרופ' נורית גוברין, אוניברסיטת תל-אביב
99	על שירת החורבן של אהרן צייטלין פרופ' עמנואל גולדסמיט, קווינס קולג', ניו-יורק
113	אמריקה כמקום, כמטאפורה וכסמל בשלושה רומאנים ד"ר מנוחה גלבוע, אוניברסיטת תל-אביב
127	המצייר במילים: על שירת גבריאל פרייל והאמנות הפלאסטית ד"ר אבנר הולצמן, אוניברסיטת תל-אביב
141	סיפורי הילדים של ח"א פרידלנד: המעבר מן הסיפור הדיקטטי לסיפור האמנותי פרופ' שלמה הרמתי, האוניברסיטה העברית
173	רבי נתמן מברצלוב: הסיפורים והחלומות ד"ר אריה ויינמן, טרוי, ניו-יורק
179	הרע במיתוס התנ"כי החדש פרופ' נחום מ' ולדמן, גרץ קולג', פילדלפיה

ה

הביאה לדפוס: רחל לורנץ

גרפיקה: נעמי ואזנה

מסת"ב 0-001-351-965

המו"ל:

מכון הברמן למחקרי ספרות

ת. ד. 166, לוד 71 101

©

כל הזכויות שמורות
נדפס בישראל תשמ"ח

433	הניסיון הכושל להקים מרכז של ספרות עברית באמריקה ד"ר זהר שביט, אוניברסיטת תל-אביב	191	המשורר מנחם מנדל דוליצקי וסיפורו "מבית ומחוץ" פרופ' שמואל ורסט, האוניברסיטה העברית
451	ספרות בשעת בין השמשות פרופ' אפרים שמואלי, אוניברסיטת חיפה	209	בין עם לים פרופ' נחום טרנור, אוניברסיטת היהדות, לוס אנג'לס
465	שחרור צפון אפריקה מעול גרמניה בראי הספרות היהודית ד"ר מיכל שרף, מכון הברמן למחקרי ספרות, לוד	229	סופרים עברים ממוצא הונגרי בארה"ב פרופ' משה כרמיליוניבברגר, ישיבה אוניברסיטה, ניו-יורק
	על בעל היובל:	243	גלות וגאולה במחשבת הזמן של פנחס חורגין ד"ר חיים ליף, ישיבה אוניברסיטה, ניו-יורק
497	פרופ' יעקב קבוקב על התרבות והספרות העברית באמריקה ראיין: פרופ' שלמה נש	253	יהודי ארה"ב במאה הי"ט בראי הפארודיה העברית ד"ר צבי מלאכי, אוניברסיטת תל-אביב
505	כתבי פרופ' יעקב קבוקב: ביבליוגרפיה נבחרת	265	הדרישה אל המיתוס אצל טשרניחובסקי פרופ' אברהם מרתאן, גרץ קולג', פילדלפיה
520	מפתח	281	עברית ויידיש ביצירתו של ראובן בריינין פרופ' שלמה נש, היבריוניון קולג', ניו-יורק
		299	ספרות המסעות כסוגה ספרותית בהשכלה העברית: 'משא בערב' לש' רומאנילי פרופ' משה פלאי, אוניברסיטת פלורידה, אורלאנדו
		323	אב ותולדות - "בין פולמוס לסאטירה": על "נזר הדמע" לר' ישראל מזאמושץ פרופ' יהודה פרידלנדר, אוניברסיטת בריאלין
		347	השוחט ושחיטתו מן ההיבט הצמחוני (פרק מתוך מחקר על ש"י עגנון כצמחוני) פרופ' רנה לי קופמן, קווינס קולג', ניו-יורק
		367	הערכות ביקורתיות ב'פני תבל' למנדלסון מהמבורג פרופ' נח ח' רוזנבלום, ישיבה אוניברסיטה, ניו-יורק
		395	'לאור הנוס' מאת ל. א. אריאלי - קריאה פרופ' גילה רמרז-ראוך, מכללה עברית, כוסטון
		415	שירים חדשים לר' שלם שבזי: רשימה ביבליוגרפיה שלישית פרופ' יהודה רצהבי, אוניברסיטת בריאלין

הניסיון הכושל להקים מרכז של ספרות עברית באמריקה

זהר שביט

תמונת המצב של הספרות העברית בראשית המאה ה-20 מובילה למסקנה הבלתי נמנעת כי מראשית המאה נעשו כמעט כל הנסיונות שלא להקים בארץ-ישראל את המרכז של הספרות העברית. החל בשלהי המאה ה-19 אנו עדים לתהליך חוזר ונשנה של נדידת המרכזים הספרותיים באירופה, בניסיון להיאחזו בערים מרכזיות וגדולות ולהעביר אליהן את המרכז ההגמוני והדומיננטי של הספרות העברית באירופה. רק לאחר שהתברר כי כל הנסיונות להקים באירופה מרכזים ספרותיים אלטרנאטיביים למרכזים שגססו נכשלו כשולן הרוץ, הוחל בהפנייתם של מרבית המשאבים החומריים והרוחניים לארץ-ישראל. כתוצאה מכך התמסד והתחזק המרכז הארץ-ישראלי החל במחצית השנייה של שנות העשרים, ואנשי הספרות העברית, כולל אנשי המימסד הספרותי החלו להכיר לא רק בעצם עובדת קיומו, אלא גם בהפיכתו למרכז ההגמוני של הספרות העברית.

את הקמתו של המרכז הספרותי בארצות הברית יש לראות אפוא כאחד מן הנסיונות להקים מרכז אלטרנאטיבי של תרבות עברית למרכזים הגוועים באירופה. הנסיון האמריקאי נערך במקביל לנסיון הארץ-ישראלי והיה מקביל לו גם מבחינת תבנית ההתפתחות. מפרספקטיבה היסטורית התברר כי הנסיון האחר, זה שמלכתחילה היו לו פחות סיכויים (כלומר הנסיון הארץ-ישראלי) עלה בהצלחה ואילו האחר, שנדמה היה כי כל התנאים יבטיחו את הצלחתו, נכשל. המקרה האמריקני עשוי לשמש מעין ראי הפוך למקרה הישראלי: מבחינות רבות היו לו כל היתרונות שהמרכז הישראלי סבל מחסרונם (בעיקר יתרונות כלכליים ויתרונות של תשתית תרבותית), אך יחד עם זאת חסרו לו אותם תנאים, שאיפשרו בסופו של דבר את הצלחתו של המרכז הארץ-ישראלי. זאת למרות שבתחילת המאה סברו רבים כי הצלחתה של התרבות העברית עשויה לבוא רק מן המרכז האמריקני.

שלום יוסף חזק 767	758 607 (ילוד יוסף)
שלם 609 616 650-651 664 666 694 702	(ילוד משתא) 711 648
732 727	לשלם יוסף 715 717
(שלם) 634	לשלם צא 714
שלם בן יוסף 611 665 690 709 731 751 761	מסאלם בן יוסף 719
768	מסאלם משתא 721
שלם בן יושף הקטן 688	משתא אלשבזי 726 729
שלם בן יוסף משתא 754	משתא אלשבזי מכנא 725
שלם בן יוסף משתא כנהו [משתא מכונה?]	משתא אלשבזי משתא מכונה 724
620	סאלם 662 699 705 728 735
שלם הקטן 713	(סאלם) 640 655-656 702 723 733
[שלם... ושם אבי יוסף בן אביגד] 669	סאלם בן יוסף 606 678 773
שלם חזק 716	סאלם בן יוסף אלשבזי, שלם בן יוסף שבזי
שלם יוסף 623 671 674 691-692 737 743	741
753 759-760 769	(סאלם... ולד יוסף) 614 700 730
שלם יושף בש 763	סאלם יוסף 738 774
שלם יוסף משתא 750	סאלם שבזי 734
(שלם... ילוד יוסף) 614 695	(סין אלף ולאם ומים) 628
שלם י"צ 756	(סין אלף לאמן ומים ואלף) 654
שלם משתא 607 663	עורד הכהן 730
שלם שבזי 634 685 758 765 770	שבזי 653 680 744 749 762 766 775 777
שלם שה"צ 757	שבזי משתא 747
שלם ש"צ 708 764	שבזי ש"ץ 748 752
	שלום בן יוסף 755

1. תוספות לכינויים ואיחולים (רצהבי א עמ' 158)

ימו - יצרהו מושיעו וגואלו	שצק - שמרו צור קדושו	שצ לש
מק - משתא קטן	יצ - ישמרהו צורו	צא
צש - צורו שמרהו	סי - סימן יפה?	שהצ - שמרו הצור
קש - קל שבקלים	אשש	בש - ברוך שומרהו
שצב - שמרו צור בוראו		

נסיבות הקמתו ונמילתו של המרכז בארצות הברית

עד סוף המאה ה-19 וגם בתחילת המאה ה-20 לא רק שלא היה מרכז של תרבות עברית באמריקה, אלא שבקושי ניתן היה לדבר על ניצנים של יצירה עברית. בסכמו את המצב באמריקה בשלהי המאה ה-19 כתב מ.ז. רייזין בהשלח בתחילת המאה:

הספרים העבריים היוצאים ונדפסים פעם בפעם בערים הגדולות באמריקה [כך ז.ש.] והעיתונים והמאספים העבריים, אשר הופיעו לעת קצרה ומתו מיתה חטופה, כל אלה מעידים ומוכיחים אך על אחת: כי אין כל תקוה לע"ע לשפה הזאת ולספרותה להתקיים בארץ ולהכות בה שרש [...] כי באמת גם קהל קוראים עברים אין באמריקה [וסופריה] [...] לא נודע שמש בתור סופרים בישראל [רייזין, תרס"א-ס"ב, 175].

ואכן, עד לסוף המאה ה-19 היתה הפעילות בתחום היצירה העברית מעטה ביותר. בין 1871-1881 יצאו לאור שישה ספרים בעברית בלבד, וגם בעשור שלאחריו לא היה המצב טוב בהרבה. בין 1881-1890 יצאו לאור תשעה-עשר ספרים בעברית בלבד. אולם, יחד עם זאת ניתן להצביע על תחילתו של שינוי במצב כבר בשלהי המאה ה-19. שינוי שהלך והתעצם בתחילת המאה ה-20.

השינוי התרחש קודם כל בתחום ההוצאה לאור של העיתונות העברית (כפי שהיה הדבר גם באירופה וגם בארץ-ישראל – הצמיחה של מרכז ספרותי באה לידי ביטוי קודם כל בפעילות הפריודית). בשנות ה-80 וה-90 של המאה ה-19 יצאו לאור שמונה עיתונים ומאספים שונים בעברית. ביניהם היו: המאסף בארץ חדשה (1881), נר המערבי (1895-1897), הלאם (1888-1889), הפסגה (1889-1899), והעברי (1892-1902).

חלק מהעיתונים האלה לא זכה להופיע ביותר מאשר גיליון אחד, חלקם התקיימו בדוחק למעלה משנה, ורובם חדלו לצאת לאור לפני סוף המאה. אולם, למרות שרוב הנסיונות להוציא לאור באופן סדיר עיתונות בעברית נכשלו, הם יצרו את הבסיס לפעילות המו"לית העברית בראשית המאה ה-20, מפני שיצרו את התשתית ואת הגרעין של קהל קוראי העברית.

ציבור קוראי העברית, שלא ביסס אומנם את העיתונות הפריודית מבחינה כלכלית, אך יצר את הדימוי שיש קהל לקוראי העברית, ויש ביקוש לספרות עברית, בא רובו ככולו מקרב המהגרים היהודיים מרוסיה שלא ידעו לקרוא אנגלית והורגלו עוד קודם לכן, ברוסיה, לקרוא בעברית. במאמרו מצטט רייזין את אחד מאנשי התקופה שאפיין את הציבור קורא העברית באמריקה באופן הלא מתמאי הבא: "להקת היחפים מרוסיה היא שהביאה את הספרות העברית לאמריקה" (רייזין תרס"א-ס"ב, 264).

אותו ציבור קוראים שהיקפו לא עלה על כמה מאות בלבד הוא שיצר אצל אנשי העט את התחושה שיש עתיד לספרות העברית באמריקה. הם קיוו לצרף אל קהל האלפים את הקהל הפוטנציאלי של מאות אלפי היהודים שישבו בתחילת המאה בארצות הברית (מתוכם ישבו בניו-יורק בשנת 1910 כ-1,100,000 וב-1920 1,643,000).

מתוך אמונה כי יש הכרח לבנות באמריקה את סוכת העברית הנופלת באירופה, החלו אנשי העט להיות פעילים בתחום המו"לות העברית, בעיקר בניו-יורק, אך גם בערים גדולות אחרות. המוטיבאציה לפעילות העברית והלגיטימציה שנתנו לה היו דומות ביותר לדברים שנשמעו עשר שנים אחר כך מפי העושים במלאכה במרכז הארץ ישראלי. כך לדוגמא, כאשר לקח עצמו ש.ב. שווארצברג את ההוצאה לאור של נר המערבי, כתב:

אז יקום לנו דור חדש, דור אשר לא יבוש בעמו, ויכיר את עצמו וערך לאומיותו ויתגאה במקור מחצבתו, מלבד המרכז הרוחני שנברא על ידי זה בארצנו לתפארת ספרותנו זו, אשר ימשוך אליו את כל כחותינו המובחרים, ואשר בכחו להיות לקשר של קיימא בין בניה הנאמנים של הספרות העברית (שנה שנייה, חוב' א, יולי 1897, עמ' 2).

בפרוספקט בן שנים-עשר עמודים בדבר הקמתה של חברת "אשכולות" (שנדפס ככל הנראה בשנת 1918), הוטעם שמטרת הוצאת הספרים החדשה היתה להציל את הספר העברי בשעה "שנחרבו כל ההוצאות העבריות ונהרסו עד היסוד כל מרכזי הספרות שנתנו תקומה בעולם לספר העברי" (מצוטט אצל קבקוב, 1978, 141).

האידיאולוגיה של הקמת המרכז הספרותי באמריקה התבססה על שלושה מרכיבים: המשך קיומה של הספרות העברית בעולם; יצירת גרעין של הזדהות עם התרבות העברית בקרב קהל הקוראים; ומתן אפשרות ליצירה בעברית לאותה קבוצה של סופרים עבריים שהיגרו באותם ימים מאירופה לאמריקה ואיבדו את נקודת האחיזה שלהם בתרבות (על החתך הסוציולוגי שלהם ראה בהמשך).

בדברי הסיכום ליובל שלושים השנים להדואר (העיתון העברי היציב ביותר מבחינת סדירות הופעתו שיצא לאור באמריקה), ניסח דניאל פרסקי את האידיאולוגיה הזו באופן הבא:

הוא [הדואר] נוצר לפני דור שלם בניו-יורק, כדי לשמור על הגחלת הספרותית העברית שלא תכבה אף בעולם החדש הזה, בו נחרכו בגזירת ההשגחה רוב מניינה ורוב בניינה של כל יהדות תפוצות הגולה, וגם כדי לעורר על אדמת בור זו, אפופת הסביבה הנכרית וצפויה לסכנת הטמיעה, את הכוחות היוצרים והפנימיים ואת הכשרונות הצעירים המקומיים, – ובעיקר כדי ללבות ולהלהיב את האהבה

לשפתנו ואת ההתעניינות בספרותנו שגדלה והתפתחה בדורנו ובכל הדורות הקודמים. (פרסקי, תשי"ב, 21).

אולם, למרות הרצון הטוב לא הצליחו אנשי העט לבסס בארצות-הברית אף לא אחד מן המרכיבים האלה, וזאת למרות המאמצים הרבים שנעשו והמשאבים הרבים שהושקעו במשך למעלה מעשרים שנים של פעילות תרבות עברית.

ראשית המאמצים

בראשית המאה העשרים החלו לצאת בזה אחר זה באופן אינטנסיבי שבועונים, דו-שבועונים וירחונים שונים, שחלקם הגדול אומנם לא החזיק מעמד זמן רב, אך המכנה המשותף לכולם היה בכך שלא המשיכו את המודל של הפריודיקה של תקופת ההשכלה (מודל שאותו אימצה העיתונות העברית שקדמה להם באמריקה בשלהי המאה ה-19), אלא חיקו, ובמודע, את הפריודיקה החדשה של תקופת התחייה באירופה. במיוחד נכון הדבר לגבי כתבי העת הבאים: **שבליים**, בהוצאת אגודת "אחיעזר" (שממנו יצאו לאור בשנת תרס"ט שבע חוברות בעריכת מ. בן-אליעזר), הדרור, שיצא לאור כשבועון בשנת 1911 בעריכת ראובן בריינין (ממנו הופיעו חמישה-עשר גליונות בלבד), והתורן, שיצא לאור באורח לא סדיר בין השנים 1913-1925 (בעריכת י.ד. ברקוביץ, ראובן בריינין שמעון ברנשטיין ועוד). פרט להדואר הופיע התורן במשך הזמן הרב ביותר, אם כי גם הוצאתו לאור היתה כרוכה בקשיים רבים.

התורן החל לצאת לאור בסיון תרע"ג, והופיע תוך גילגולים שונים במשך שנים-עשרה שנים. תחילה יצא לאור כירחון על ידי "אחיעזר" במשך שנה וחצי. אחר-כך יצא לאור כשבועון על ידי חברת "התורן" במשך שלוש שנים ושישה שבועות. בתרע"ו עבר לרשות ההסתדרות הציונית, אך לאחר כשנתיים חדל להופיע כשבועון והחל לצאת לאור כירחון. גם תדירות זו היתה גבוהה מדי לגביו, ולאחר הפסקה של כמה חודשים החל לצאת לאור על ידי חברת "ספרות" והופיע במשך שנתיים. אחר כך יצאו לאור אהת עשרה חוברות נוספות, ובסיון תרפ"ו חדל להופיע.

הופעתו של התורן התאפיינה בחיפוש המתמיד אחרי המסגרת הפריודית המתאימה והנסיון החוזר ונשנה למצוא מוסד שיאפשר את המשך הוצאתו לאור. חוסר הסדירות בהופעתו סימפטומאטי למצב של המרכז הספרותי באמריקה במשך כל שנות קיומו. הפעילות בו היתה למעשה תמיד מעשה ידיהם של קומץ משוגעים לדבר. אולם בניגוד למה שקרה בארץ-ישראל, לא הצליחה פעילות זו לבסס את עצמה על קהל קוראים של ממש, או על מיבנה כלכלי אקוויולנטי לקהל הקוראים (למשל תמיכה מוסדית), כפי שאכן

היה המצב בארץ-ישראל.

גם מצבם של כתבי העת המודרניים האחרים, העברי ומקלט (האחרון יצא לאור על ידי שטיבל), היה אופייני לקיומו של המרכז באמריקה, לא רק מנקודת המבט של תדירות ההוצאה לאור, אלא גם מנקודת המבט של החומר שנדפס בו. החומר הספרותי התאפיין בשני מרכיבים שאחד מהם נועד להרחיב את קהל הקוראים והאחר ביקש להבטיח את איכותו של כתב-העת. הנסיון להרחיב את קהל הקוראים בא לידי ביטוי בפרסום של תרגומים מספרות היידיש (בהעברי למשל) ואילו הנסיון להבטיח את איכותו הספרותית היה באמצעות פרסום חומר ספרותי של סופרים שישבו מחוץ לגבולות אמריקה. כך לדוגמה בחוברת האחרונה של מקלט פורסמו בצד דבריהם של הסופרים האמריקנים (כגון ישראל אפרת, הלל בבלי, שמעון הלפין וי.ד. ברקוביץ) טקסטים של דוד פרישמן, יעקב פיכמן, ש"י עגנון, יעקב רבינוביץ, זלמן שניאור ודוד קמחי.

אולם בהבטחת רמתו הספרותית הגבוהה של מקלט לא היה די והירחון לא הצליח להגדיל את מספר הקוראים שלו, אלא להיפך, מספרם הלך וירד בהתמדה. מצב זה הוגדר על ידי שטיבל כבלתי נסבל הוא פנה אל חותמי "מקלט" באמריקה והודיע כי "בצער עמוק מוכרח אני להודיעכם, שעם החוברת הזו נפסקת הוצאת הירחון". שטיבל נימק את הפסקת ההוצאה לאור של מקלט באי הכדאיות הכלכלית, שהיו לה שני פנים: האחד היה הירידה במספר החותמים: "במשך השנה הראשונה היו לנו 678 חותמים לשנה, 1234 לחצי שנה; ביחד 1921 חותמים: [...] במשך הרבע הראשון של השנה השניה קיבלנו רק 459 חותמים לשנה ועוד 290 לחצי שנה; ביחד 749 חותמים".

הפן האחר היה בהשקעו הגבוהה שנדרשה להוצאתו של כתב-עת באמריקה. לטענתו של שטיבל ניתן היה להוציא לאור באירופה באותו סכום כסף פי חמישה ספרים מאשר באמריקה (בהוצאת חוברת אחת של מקלט הושקע סכום של 5,000 דולר). לדבריו של שטיבל היתה לשני הפנים האלה משמעות כלכלית חד-משמעית: אין כל הצדקה לספרות העברית באמריקה מפני שאין לה לא בסיס כלכלי ולא בסיס של נמענים. לכן גם החליט שטיבל למשוך את ידיו מן הנסיון שלו "ליצור כאן מרכז ספרותי, ולטפח עד כמה שאפשר קהל קוראים לספרות העברית"

לעומת כשלונותיהם של התורן ומקלט בולטת הצלחתו היחסית של הדואר. אולם דווקא מתוך התבוננות במה שנראה כסיפור הצלחתו של הדואר ניתן ללמוד על קיומו הרופף, הבלתי וודאי וחסר האחיזה במציאות של המרכז הספרותי באמריקה.



הדואר

עיתון זה החל לצאת לאור כיומון בנובמבר 1921. תחילה נוצר הרושם כי אכן יהיה לו בסיס כלכלי מוצק, מפני שהגליונות הראשונים נמכרו ב-9,000 עותקים. אולם תוך זמן קצר ירדה המכירה ל-3,000 עותקים בלבד, מספר שלא הצדיק את קיומו, ולכן ביום 29.6.1922 פסקה הוצאתו לאור כעיתון יומי.

החברה שהוקמה כדי להוציא לאור, חברת "הדואר", פשטה את הרגל. העיתון עבר לרשות ההסתדרות הציונית באמריקה והחל לצאת לאור כשבועון, אך עדיין בפורמאט של עיתון יומי, אולי מפני שהיתה מחשבה לחדש לאחר זמן את הופעתו כעיתון יומי. בצורה כזו החזיק מעמד במשך שנה וארבעה חודשים (החל מיולי 1922), אך גם הנסיון הזה נכשל והשבועון פסק לצאת לאור ביום 19.10.1923. זמן קצר אחר כך, ביום 9.12.1923 שוב חודש הנסיון להוציא לאור (החל בגליון 256), והפעם על ידי ההסתדרות העברית. מעתה יצא הדואר בפורמאט של שבועון ובעריכתם של ראובן בריינין, אב. גולדברג ומנחם ריבולוב, ששימש כמזכיר. מאז המשיך העתון להתקיים בעיקר תודות מפעלי תמיכה שונים, אך ידע משברים וקשיים ללא הפסק, כפי שהעיד דניאל פרסקי מאוחר יותר, מפרספקטיבה של שלושים שנים:

למרות קיבוץ גלויות ענקי בן חמישה מליון נפש, ולמרות אוכלוסיה עברית בת מאות אלפים בוגרים, צעירים ותלמידים, שנשבעו אמונים לשפתנו האומית, הגה לא ייאמן כי יסופר עד כמה היתה מסוכנת ונוראה מלחמת הקיום של שבועות עברי אחד ומיוחד פה במדינה העשירה ונדיבה הזאת. משבר אחר משבר, קשיים אחר קשיים, גרעון אחר גרעון, מחסור אחר מחסור [...] (פרסקי, תשי"ב, 24).

המקרה של הדואר מלמד אולי יותר מכל מקרה אחר כי הנסיונות לבסס מרכז של ספרות עברית באמריקה נכשלו מפני שקיומה של התרבות העברית בה היה מלאכותי. הוא היה מותנה בפעילות של משוגעים לדבר ו/או אינטרסנטים שהיה להם עניין בהוצאה לאור של טקסטים עבריים ופעילות מצנאטית, שבחלקה לפחות היתה מעין מס שפתיים של היהדות באמריקה לתרבות העברית. אולם כל אלה לא גררו בעקבותיהם (כפי שהיה המצב בארץ ישראל) את היווצרותם של המימסדים ההכרחיים לקיומו של מרכז ספרותי, והכוונה בעיקר לציבור סופרים, קהל קוראים, פעילות מו"לית תקינה ופעילות פריודית סדירה.

אנשי המרכז ניסו להתמודד עם כשלונה של הפעילות הפריודית הסדירה על ידי הוצאה לאור של מאספים חד-פעמיים. פעילות זו היתה פתרון נוח יחסי מפני שהוצאה חד-פעמית אינה מחייבת את המו"ל לפעילות קבועה, אלא רק לגיוס של חומר ספרותי ושל משאבים כספיים באופן חד-פעמי (פתרון זה היה נפוץ מאוד גם בשלב הראשון בהקמתו של

המרכז בארץ ישראל). באופן כזה יצאו לאור בין השנים 1917-1927 בארצות הברית אחד-עשר מאספים וביניהם סנונית, לוח אחיעבר, ספר הזיכרון לאליעזר בן יהודה ועוד. לרובם המכריע לא היה המשך.

המו"לות

גם בתחום המו"לות העברית באמריקה לא היה המצב שונה. למעשה לא קמה אף לא הוצאת ספרים אחת שהצליחה להוציא לאור באופן קבוע ספרים בעברית (פרט להוצאת "שטיבל", שהקימה בשנת 1920 סניף גם בניו-יורק).

במשך למעלה מעשרים השנים הראשונות של המאה העשרים יצאו בסך הכל כמאה ועשרים ספרים למבוגרים (סך זה מתייחס לכל הספרים שנכתבו על ידי הסופרים האמריקניים, גם כאשר בפועל יצאו לאור הספרים באירופה). רובם של הספרים הופיעו לא במסגרות ממוסדות, אלא יצאו לאור במימון פרטי של הסופרים עצמם. יש לציין שמיעוטם של הספרים היו ספרות יפה מקורית (שמונה-עשר) ואילו ארבעים ושמונה מתוכם היו בתחום המדע והמחקר ושבעה בתחום הביקורת. בנוסף לכך יצאו לאור שבעה-עשר ספרים מתורגמים שתורגמו על ידי סופרים אמריקניים כגון בבלי, אובסי, הלקין וברקוביץ. חלק נכבד מן הספרים המתורגמים הוצאו לאור על ידי שטיבל בוורשה ולא בניו-יורק, כאמור בעיקר בגלל היתרון הכלכלי שהיה לוורשה על פני ניו-יורק. (הנתונים על פי פרסקי, תרפ"ז).

מבחינה מו"לית כשלוננו של המרכז הספרותי באמריקה נבע מכך שלא הצליחה להתפתח שם מו"לות עצמאית. סופרים אמריקניים פרסמו מחוץ לגבולות אמריקה ואילו סופרים שלא ישבו בה פרסמו באמריקה (י.ת. ברנר - לא כלום, דבורה בארון - באיזה עולם), אם כי לא במידה שהיה בה די להפוך את אמריקה למרכז של פרסום בעברית. בנוסף לכך, ואולי מתוך נסיון נואש כמעט לגבש קהל קוראים עברי באמריקה, הוציאו לאור ספרים שכבר זכו קודם לכן לפופולאריות באירופה, כגון אהבת ציון למאפו ("אסף", תרע"ח) וסוסתי למנדלי (הספרייה העממית של הוצאת "קדימה").

רק בתחום אחד של מו"לות התקיימה פעילות סדירה יותר ויציבה יותר - תחום ההוצאה לאור של ספרי לימוד ושל ספרי ילדים. בסך הכל יצאו לאור 52 ספרי לימוד (1) וכ-12 ספרי קריאה לילדים. קיומו של חינוך יהודי, או לפחות של מסגרות חלקיות של חינוך יהודי, יצר ביקוש לספרי ילדים ולספרי לימוד בעברית. כמו כן נעשו מספר נסיונות, שברובם הגדול נכשלו, להוציא לאור עיתוני ילדים. שלושה עיתונים לילדים הצליחו יחד עם זאת להחזיק מעמד תקופה ארוכה יחסית: שחרות (1916-1921), עדן (1924-1925)

והדואר לנוער (1934-1960).

אם נסכם את היקף כל הפעילות המו"לית במשך עשרים וחמש השנים הראשונות של המאה ה-20, שנים שבהן נעשה ניסיון מודע להקים מרכז של תרבות עברית באמריקה, נראה כי מדובר בסך הכל בממוצע של פחות מעשרה ספרים בשנה (ראה טבלה מס' 1). מספר קטן כזה של ספרים אינו יכול להקנות לטריטוריה שבו הם הופיעו את התואר של מרכז ספרותי.

טבלה 1

ההוצאה לאור של סופרים ומתרגמים שישבו באמריקה

מקור שנה	ספרות יפה	ביקורת	מדע ומחקר
תר"ס-ע"ה	10 (מתוכם אחד נדפס בירושלים)	-----	17 (מתוכם 5 לא נדפסו באמריקה)
תרע"ז-פ"ו	7 (מתוכם 1 נדפס בברלין)	-----	-----
ת ר ג ו ם			
שנה	ספרות יפה	ביקורת	מדע ומחקר
תר"ס-ע"ה	2	-----	-----
תרע"ז-פ"ו	9 (7 מתוכם ע"י שטיבל בוארשה)	-----	5 (1 ע"י שטיבל בוארשה)

הוצאה לאור של סופרים ומתרגמים שלא ישבו באמריקה

שנה	ספרות יפה	מדע ומחקר
תר"ס-ע"ה	3	-----
תרע"ז-פ"ו	15	9

(הטבלה מעובדת על פי פרסקי, תרפ"ז, של"ד-שמ"א).

יתרה מכך, אם תהליך בנייתו של מרכז ספרותי מתאפיין בדרך כלל בתבנית של מעבר מעיתונות לכתבי-עת ולאחר מכן להוצאת ספרים (כפי שאכן ניתן ללמוד מן המקרה של

המרכז הספרותי באירופה ובארץ-ישראל), הרי שניתן לטעון כי הנסיון להקים בארצות הברית מרכז של ספרות עברית נקטע למעשה באיבו, עוד בשלב הראשון של ההוצאה לאור של הפריודיקה.

יחד עם זאת, עצם הנסיון להוציא לאור פריודיקה, ובעיקר הנסיון להוציא לאור עיתונות יומית (תחילה עיתון היום 1909; 1913), ולאחר מכן את הדואר, מעיד אולי יותר מכל דבר אחר על כך שלאנשי הספרות היתה אמונה בדבר קיומו של פוטנציאל של קהל קוראים עברי באמריקה, וכן גם אמונה בקיומו של פוטנציאל של ציבור סופרים. בקצרה, בתחילת המאה העשרים רווחה האמונה באפשרות להקים מרכז של ספרות עברית באמריקה. אמונה זו התבססה על שתי אילוזיות: אילוזיה בדבר קיומו של ציבור סופרים ובדבר החתך הסוציולוגי שלו, ואילוזיה מטעה עוד יותר בדבר היקפו של ציבור הקוראים.

היקפו של ציבור הסופרים ומאפייניו הסוציולוגיים

במאמר סיכום בשם: "על פרשת ספרותנו החדשה באמריקה", שנכתב בשנת תרפ"ו, מנה דניאל פרסקי 110 סופרים עבריים באמריקה, וביניהם ליסיצקי, שוורץ, בבלי, הלקין, גינצבורג ורגלסון. מספר גדול כל כך של סופרים נראה ממבט ראשון מרשים ביותר. אולם ניתוח ההרכב של ציבור הסופרים מבחינת עיסוקיהם מגלה כי ברובם המכריע לא היו אלה סופרים, אלא מה שאולי ניתן לכנות "אנשי עט". ייתרה מכך, ברובם המכריע היו אלה מעין "פליטי עט" של תקופת ההשכלה של הספרות העברית באירופה, וזאת בשעה שסופרי היידיש כתבו באותה תקופה באמריקה חלק נכבד מן המופת של שירת היידיש המודרניסטית. לעומת משוררי היידיש וסופריה, לא נמנו רוב הכותבים בעברית על קבוצות העילית של הספרות העברית, אלא ההיפך מכך. הם ביקשו להתגדר בתואר סופר בארץ החדשה שאליה היגרו, כפי שתיאר אותם בסארקאזם רב עוד בתחילת המאה ה-20. ריזין:

[...] הספרות הזאת איננה תוצאת הארץ הזאת, כי אם ספרות של גולים, והובאה לכאן על ידי אנשים שונים, אשר מרביתם, בעודם בארץ מולדתם, לא גודע שמם בתור סופרים בישראל (ריזין, תרס"א-ב, 175).

גם לקראת שנות העשרים לא השתנתה התמונה מעיקרה. מרבית הסופרים היו בעלי מקצועות שונים שעסקו בכתיבה לעת מצוא, ולא רק שלא התפרנסו ממנה, אלא ראו בה פעילות מישנית בלבד. ברובם הגדול היו מורים (62), וכן ספרנים (3), רבנים (3) ואף סוחר אחד נמצא בתוכם.

בנוסף לכך יש לציין כי גם מי שנתפרנסו מן הכתיבה או מי שראו בה את עיקר עיסוקם,

ציבור הקוראים באמריקה

נמנו מבחינת הנורמות הספרותיות שלהם עם אנשי ההשכלה או חיבת ציון. כפי שמלמדת ההשוואה עם הסופרים שעלו לארץ-ישראל, היתה התפלגות הסופרים שהיגרו מן המרכז הספרותי באירופה מעניינת ביותר: סופרי דור התחייה, דור הפוסט-תחייה והמודרניזם העברי (שהתפתח בארץ-ישראל) עלו ברובם הגדול לארץ-ישראל, ואילו משוררי חיבת ציון וההשכלה היגרו לאמריקה. בנוסף לכך, מיעוטם של המשוררים המודרניסטיים באמריקה, כגון רגלסון והלקין, לא מצאו ככל הנראה את מקומם באמריקה ועלו מאוחר יותר לארץ ישראל (התפלגות סופרי היידיש היתה הפוכה).

גם אותה קבוצה קטנה של סופרים שזכתה להכרה כבר באירופה, לא הצליחה בדרך כלל להתפרנס באמריקה מן הכתיבה בעברית, וזאת למרות שהעדפה של אמריקה על פני ארץ-ישראל כיעד ההגירה נעשתה בחלק ניכר מן המקרים מתוך שיקול כלכלי. אחת התוצאות של הקשיים הכלכליים היתה מעבר לכתיבה ביידיש: בחלק מן המקרים נאלצו הסופרים העבריים לעבור הסבה לשונית ולכתוב ביידיש, אשר ללא ספק ניצחה את העברית במאבק שהתנהל בין השתיים במרכז האמריקני.

אופייני לכך הוא המקרה של מ.מ. דוליצי, משורר עברי מובהק של תקופת ההשכלה. הוא נאלץ למצוא את פרנסתו באמריקה מכתובה של רומאנים פופולאריים ביידיש, ובמכתב אל אחד העם קונן על כך בוז הלשון:

הייתי למספר סיפורים נוראים ואיומים בשפת נבל השדודה (כי עמי אהבו כן), ואחרי כל אלה אינני רואה עוד חיים [...] לו ראה ראית אדוני במה אני משקיע כוחי וכשרוני, כי אז נדת לי מקרב לבך.

(האיגרת נמצאת בארכיון אחד-העם שבבית הספרים הלאומי, מובאת אצל קבקוב, תשל"ח, 93).

גורם נוסף לכשלונו של המרכז באמריקה היה חוסר הגיבוש הסוציולוגי של קבוצת הסופרים העבריים כקבוצה בתרבות. פרט לקבוצה קטנה של סופרים שהתרכזה סביב הדואר לא התגבשו חבורות אחרות של כותבים באמריקה. הסופרים סיפקו במידה רבה את הצרכים התרבותיים של הקבוצה שלהם, אבל לא הצליחו למשוך לעברם קבוצה גדולה יותר של קוראים. בסופו של דבר, מספר כותבי העברית ומספר הקוראים כמעט וחפף, שכן מספרם הקבוע של קוראי העברית באמריקה לא עלה על כמה מאות בודדות, ורובם באו ככל הנראה מן החוגים המקורבים לכותבים עצמם שהיו קשורים אליהם בקשרי משפחה ובקשרים חברתיים. בכך היה טמון למעשה הגרעין לכשלונו של הנסיון להקים מרכז של ספרות עברית באמריקה: בחוסר היכולת לגבש בארצות-הברית קהל אותנטי של צרכני תרבות עברית.

מדוע לא קמו לספרות העברית מאות אלפי קוראים, כפי שאומנם קיוו תחילת אנשי הספרות העברית באמריקה בראשית המאה ה-20?

יש לציין כי תחילה נדמה היה כי יש בסיס לתקווה שיתפתח באמריקה ציבור גדול של קוראים עבריים, וזאת בזכות העלייה המרשימה במספר קוראי העברית באמריקה. הגליונות הראשונים של הדואר נמכרו כאמור ב-9,000 עותקים, ולמקלט, כתב עת ספרותי, היו בשנת תר"ף 1921 חותמים. אולם ההצלחה היתה זמנית בלבד. תוך זמן קצר ירדה מכירת הדואר ל-3,000 עותקים בלבד, ואילו מספר החותמים על מקלט ירד ברבע השנה האחרונה לפחות ממחצית (ל-740 חותמים). דומה כי בפאראפרזה על דבריו של ברנר אפשר לטעון כי למרכז באמריקה לא היו לא שורשים (ציבור קוראים) ולא ענפים (ציבור סופרים), או בניסוחו של טורוב:

פעם העדר יסוד מוצק או העדר כל יסוד, ופעם חוסר קומות עליונות וחלונות פתוחים לקראת אור-שמש. (טורוב, תשי"ב, 33).

הסיבות לירידה בהיקפו של ציבור הקוראים היו דומות מאוד לתהליך של אובדן קהל הקוראים של הספרות העברית באירופה, אם כי כאן התרחשו בצורה הרבה יותר חריפה, במיוחד בגלל התחרות עם ספרות היידיש. ביסודו של דבר היו שלושה גורמים לאובדנו של קהל הקוראים בעברית באמריקה (בסדר עולה של חשיבותם):

- 1) לגבי חלק ניכר מהקוראים שימשה העברית כשפה מתווכת בגלל אי ידיעת האנגלית. מרגע שהשתלטו הקוראים על האנגלית לא היו זקוקים עוד לעברית, ובודאי שלא לספרות עברית ולעיתונות עברית.
- 2) קהל הקוראים עבר תהליך של סטאגנציה. בעוד שלגבי דור ההורים היה הקשר עם העברית קשר עם המסורת שביקשו לשמור, הרי שדור הבנים לא רק שלא היה מעוניין בקשר הזה, אלא פסל אותו מעיקרו כגורם מעכב בקליטה בארץ החדשה. לכן גם לא היה לספרות העברית באמריקה סיכוי לפתח דור חדש של קוראים, דור המהווה תנאי לקיומו של כל מרכז ספרותי.
- 3) הגורם שחרץ יותר מכל את גורלה של הספרות העברית באמריקה היה הכשלון שנחלה בתחרות עם ספרות היידיש. למעשה מילאה היידיש מלכתחילה טוב יותר את הפונקציות שתוארו לעיל, מפני שברוב המקרים היתה היידיש שפת האם הטבעית. באופן כזה, ובהיעדר כל מוטיבאציה אחרת לקיום העברית (כמו המוטיבאציה שיצרה את המרכז הספרותי בארץ ישראל), התגברה היידיש על העברית כבר בראשית שנות העשרים.

על קיומו של פער דומה ניתן להצביע גם בספרייה הציבורית של שיקגו, שבה היה היחס בין השאלת ספרים בין יידיש ועברית בין השנים 1923-1925: 1:28 (ראה בטבלה 3), וכן בספרייה הציבורית של קליבלנד (ראה טבלה 4).

טבלה 3

מתחור הספרים העבריים והאידיים בשיקגו

שנה	המחזור	האחוז מכלל המחזור של ספרים בלשונות לא אנגליות		היחס הערכי של הספר העברי ליידי
		עברית	יידיש	
1925-1923	2,689	0.4	75,152	28:1
1930-1926	11,779	0.7	136,578	12:1
1935-1931	13,604	0.6	180,593	13:1
1940-1936	8,409	0.6	103,002	12:1

טבלה 4

מתחור הספרים העבריים והיידיים בקליבלנד

שנה	המחזור	האחוז מכלל המחזור של ספרים בלשונות לא-אנגליות		היחס הערכי של הספר העברי ליידי
		עברית	יידיש	
1930-1926	1,965	0.1	54,939	28:1
1935-1931	4,503	0.2	85,510	19:1
1940-1936	4,504	0.3	67,046	15:1

נצחונה של היידיש על פני העברית ניכר גם בהצלחתה העצומה של עיתונות היידיש לעומת כשלונה של העיתונות בעברית. למרות שהעיתונים היומיים שיצאו לאור באמריקה

אילוסטרציה מעניינת לירידת כוחה של העברית ולעלייתה של תרבות היידיש באמריקה בתחילת המאה ה-20 אפשר לראות בנתונים על תנועת הספרים בספרייה הציבורית של ניו-יורק (על פי גולדברג תשי"ב).

עד לשנת 1906 היתה ידה של העברית לכאורה על העליונה: מספר הספרים העבריים בספרייה היה גדול פי שלושה כמעט ממספר הספרים ביידיש: 1906 ספרים בעברית לעומת 349 ספרים ביידיש. כמו כן עלה מספר הספרים שנשאלו בעברית (8,744) על אלה שנשאלו ביידיש (7,340). אולם כבר אז היה היחס בין מספר הספרים למספר הקוראים לטובת היידיש, מפני שכל ספר ביידיש נלקח בממוצע על ידי כ-210 קוראים, ואילו ספר בעברית על ידי כ-7 קוראים בלבד.

בכל מקרה, גם עליונות זו לכאורה של העברית לא החזיקה מעמד זמן רב, והתמונה השתנתה באופן מוחלט כבר בעשור הראשון של המאה. בשנת 1910 הושאלו כ-7,900 ספרים ביידיש ורק כ-7,200 ספרים בעברית והפער בין היידיש והעברית הלך והתרחב. בעוד שבין השנים 1905-1910 הוא עמד על 1:2, הרי שבין השנים 1916-1920 הוא הגיע לשיא של 1:11. (ראה טבלה 2)

טבלה 2

מתחור הספרים העבריים והיידיים בניו יורק

שנה	סך הכל של המחזור	מידת האחוזים (1915-1911=100)		היחס הערכי של הספר העברי ליידי
		עברית	יידיש	
1910-1905	42,803	---	---	2:1
1915-1911	42,153	100	365,692	9:1
1920-1916	39,197	93.0	429,696	11:1
1925-1921	53,297	126.4	488,959	9:1
1930-1926	52,335	124.2	368,480	7:1
1935-1931	41,501	98.5	323,160	8:1
1940-1936	27,592	65.5	216,231	8:1

היוו רק 20%-25% מכלל עיתוני היידיש שהופיעו בעולם (40% מתוכם הופיעו בפולין), היתה תפוצתה של עיתונות היידיש באמריקה גדולה אף מזו שבפולין, ובין השנים 1917-1914 הגיעה לשיא של 565,296 עותקים (ראה טבלה 5, על פי גולדברג, תש"ה).

טבלה 5

תפוצת העיתונים היידיים בארצות-הברית 1901-1943

מחזור ארבע השנים	התפוצה הממוצעת לשנה		האחוז בתפוצת המחזור הקודם	
	סך הכל	ניו יורק	ערים אחרות סך הכל	ניו יורק
1905-1902	119,071	110,343	8,727	---
1909-1906	228,675	215,096	13,579	149.9
1913-1910	359,932	333,327	26,581	155.0
1917-1914	565,296	479,870	85,426	157.4
1921-1918	523,725	371,239	152,438	144.0
1925-1922	564,068	391,388	172,655	77.4
1929-1926	579,646	397,103	182,543	105.4
1933-1930	536,285	362,488	173,797	101.5
1937-1934	469,059	322,178	146,831	91.3
1941-1938	403,663	284,077	119,586	88.9
1943-1942	348,025	238,971	109,054	88.28

תפוצת העיתונות בידיש היתה גדולה גם ביחס לעיתונות האחרת בלשונות זרות. בשנת 1914 הגיעה לשיא של 29.4% מכלל העיתונות הזרה (ראה טבלה 6). בנוסף לכך היתה גם תפוצת העיתונות בידיש הגבוהה ביותר לנפש.

טבלה 6

תפוצת העיתונים היידיים ויתר העתונים בלשונות חוץ

השנה	כלל התפוצה חוץ מהיידיים	העיתונים היידיים	לפי אחוזים יידיים	לא-יידיים
1904	989,736	226,156	18.6	81.4
1909	1,261,381	524,900	29.4	60.6
1914	1,835,917	762,190	29.4	60.6
1919	2,034,120	676,145	24.9	75.1
1921	1,753,957	552,812	24.0	76.0
1923	1,816,550	541,252	23.0	77.0
1925	1,748,581	559,963	24.3	75.7
1927	1,757,252	536,494	23.4	76.6
1929	1,775,173	550,317	23.7	76.3
1931	1,511,687	524,739	25.8	74.2
1933	1,139,549	520,075	31.3	68.7
1935	1,305,397	432,375	24.9	75.1
1937	1,183,948	386,290	24.6	75.4
1939	1,224,628	536,408	30.5	69.5

הסיכוי של הספרות העברית להתחרות בספרות היידיש על קהל הקוראים שלה ולזכות בנתח ממנו היה קלוש ביותר בגלל הסיבות שתוארו לעיל. אומנם, היה כאמור נסיון להרחיב את הפנייה אל קהל הקוראים באמצעות פרסום של תרגומים מספרות היידיש (העברי פירסם את תרגומיו של ליפסון למאסטיבויס, גלאזמן, זנגוויל ועוד), אולם פיתרון זה היה פיתרון דחוק ולא יכול היה בשום אופן להבטיח את קיומה של הספרות העברית באמריקה.

על הסופר העברי שחי באמריקה ופעל בתוך חברה מתנכרת ואידישה נגזר להיות בחלל תרבותי. גורלו תואר מפרספקטיבה של כשלושים שנים כגורל מר ומתאכזר. וכך כתב ריבולוב בשנת תשי"ב. במלאת שלושים שנים להדואר:

ולתוך סביבה שכזו, שנשפי חשק בליל "כל נדרי" היו האופנה הרווחת בה, באה העברית לנטוע את הנטע המזור והנעלה שלה. והנוטעים היו מעטים ובודדים. כי

מי מן הסופרים והחכמים העבריים מאירופה היה מוכן לבוא לכאן לארץ החמרות, ולחיות פה? כן ראינו שהראשונים אשר קדמו לנו, לאלה שהניחו כאן את היסוד לספרות עברית חדשה ולעתונות עברית מודרנית, היו גלמודים ועלובים, תלושים וזרים, ומכל חייהם ועמלם עולה אלינו יגון אנשים שנידונו ליסורי בדידות בנכר ולגידול עצים-סרק ללא פרי. (ריבולוב, תשי"ב, 5)

היעדרם של הפרח ושל הפרי ונבילתם המוקדמים של כל הגיזנים הביאה למסקנה הבלתי נמנעת כי רק: "[ארץ-ישראל היא] מרכז חי ומתגבר של ספרים וכתבי עת עבריים למיניהם וסוגיהם" (פרסקי, תש"א, 413).

ואכן למסקנה זו הגיעו גם ביאליק ואנשיו שעלו בשנת 1924 לארץ-ישראל. עלייתם של ביאליק ואנשי "דביר" לארץ סימלה את סופו של תהליך גידול המרכזים. מעתה התרכזו המאמצים של המימסד הספרותי בבנייתו של המרכז הספרותי בארץ-ישראל, אם כי המרכז הארץ-ישראלי המשיך לשמור על קשרים עמוקים עם המרכז באמריקה ועם מה ששרד מן המרכזים הספרותיים באירופה.

מראי מקום

אפשטיין, אברהם, תשי"ז. סופרים עברים באמריקה. דביר: תל אביב.

בירנבוים, פלטיאל, תשל"ט. "קובץ מסות ומחקרים על הספרות העברית באמריקה". בצרון, אביב תשל"ט, 75-76.

גולדברג, ג., תש"ה. "תפוצת העתונות היהודית בארצות הברית" בתוך ריבולוב, תש"ה, 556-573.

גולדברג, ג., תשי"ב. "הספר היהודי בספריות הצבוריות". בתוך ריבולוב, תשי"ב, 462-473.

טורוב, ניסן, תשי"ב. "מבעיות התרבות העברית באמריקה". בתוך ריבולוב, תשי"ב, 30-36.

מלאכי, אר. "שבעים וחמש שנה לעתונות העברית באמריקה". בתוך ריבולוב, תשי"ז, 662-676.

פרסקי, דניאל, תרפ"ז. "פרשת ספרותנו החדשה באמריקה". בתוך ריבולוב, תרפ"ז, שכג-שנב.

פרסקי, דניאל, תשי"א. "ספרות השנה שלנו באמריקה". בתוך ריבולוב, תש"א, 413-418.

פרסקי, דניאל, תשי"ב. "תולדות 'הדואר' ודרכו". בתוך ריבולוב, תשי"ב, 21-27.

קבוקוב, יעקב, 1986. חלוצי הספרות העברית באמריקה. יבנה: תל-אביב (בשיתוף עם המכון ללימודי היהדות בקליבלנד).

קבוקוב, יעקב, 1968, א. "פתיחה - על דמותה של הספרות העברית באמריקה". בתוך קבוקוב, 1968, 11-22.

ריבולוב, מנחם (עורך), תרפ"ז. ספר היוכל של 'הדואר'. (5). ההסתדרות העברית באמריקה: ניו יורק.

ריבולוב, מנחם, תרפ"ח. "ספרות במבוכה". בתוך ספר המסות, טי"ז.

ריבולוב, מנחם (עורך), תש"א. ספר השנה ליהודי אמריקה. כרך חמישי, ההסתדרות העברית באמריקה: ניו יורק.

ריבולוב, מנחם (עורך), תש"ב. ספר השנה ליהודי אמריקה. כרך ששי, ההסתדרות העברית באמריקה: ניו יורק.

ריבולוב, מנחם (עורך), תש"ז. ספר השנה ליהודי אמריקה. כרך ח"ט. ההסתדרות העברית באמריקה: ניו יורק.

ריבולוב, מנחם (עורך), תש"ה. ספר השנה ליהודי אמריקה. כרך שביעי, ההסתדרות העברית באמריקה: ניו יורק.

ריבולוב, מנחם (עורך), תשי"ב. ספר היוכל של 'הדואר' (30). ההסתדרות העברית באמריקה: ניו יורק.

ריבולוב, מנחם, תשי"ב, א. "שלושים שנות 'הדואר' - שלושים שנות הדור". בתוך ריבולוב תשי"ב, 4-16.

רייזין, מרדכי זאב, תרס"א-ס"ב. "שפת עבר וספרותה באמריקה" השילוח, ה, 175-180, 262-469, 546-554.

ספרות בשעת בין השמשות

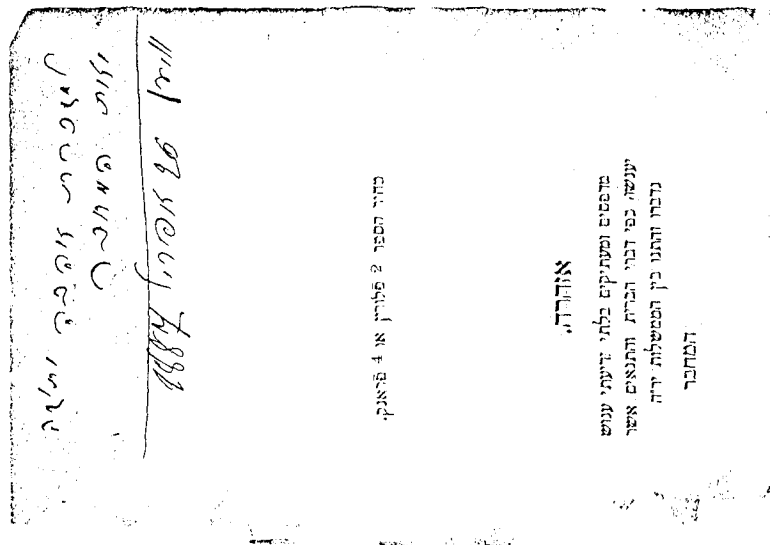
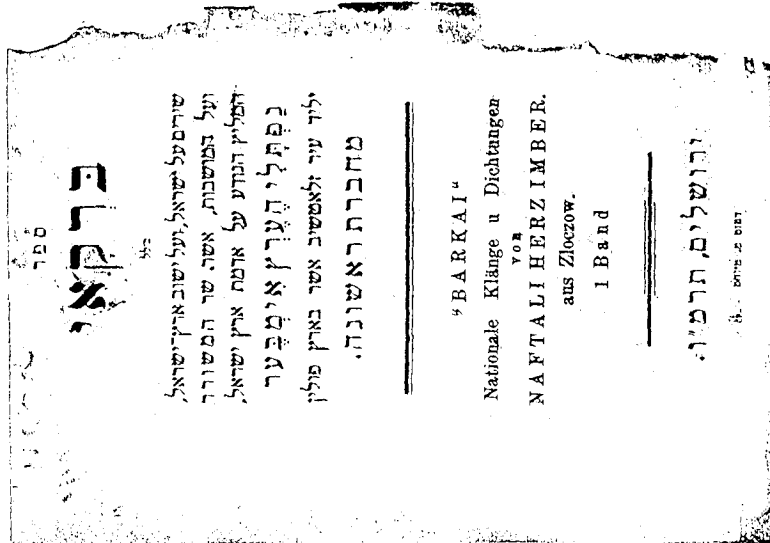
אפרים שמואלי

א. ספרות "מינורית" בין התרבויות

ידידנו, הד"ר יעקב קבקוב, דן בספרות העברית החדשה מכמה בחינות, אבל בעיקר התרכז ביצירות סופרים "קטנים", כאילו בחצר האחורית של הספרות העברית, שלא הגיעו למעלות הרמות של "פני הספרות". רבינוביץ, דוליצקי, אימבר, כל אחד ואחד מהם ומדומיהם היה בעל "פוטנציאל" גדול, שמשום מה לא יצא לפועל. אף כי קרובים היו להישגים, שיכלו להעמיד אותם במרכז הבמה, והשלישי שביניהם אפילו זכה, שדבריו נתקבלו בעם כהימנון לאומי, שייכות יצירותיהם לספרות "מינורית". לזכותו של קבקוב יש לומר, שהוא הגיה אור על סופרים "מינוריים" אלה, שהועמדו בצל, אם משום שהיגרו לאמריקה ואם משום שלא עמד בהם כשרונם לפרוץ ולעלות.

הם ודומיהם היו אנשי ביניים ומעבר, בסוף המאה הקודמת, פרי חילון אורחות החיים והמחשבה של רבים מבין יהודי מזרח אירופה, כשתחומים רבים של "יהודיות" נתפנו מקדושת הדת ומכוחה לפרש את המציאות ולהטיל מצוות על היחיד ועל הציבור בכל הרשויות של העשייה והיצירה. כמה וכמה פעמים תיארתי את גודל המפולת, כשהחילון פינה את תחום המשפט והלכה, שוב אין נזקקים לרב בדינים) ואת מערכת החינוך, משגברה התודעה החילונית, שניתן להגרירה כהסתכלות בעולם בלא אמונה בסמכות כתבי הקודש ובמסורת התרבות הרבנית לפרש את המעשים בעולם מתנכר. שוב אין מאמינים ב"עמודי הגולה".

אבל התמוטטות אותה תרבות, שאני מכנה בשם "התרבות הרבנית", ועליה ידובר הרבה להלן, שוב אינה מכוונת סופרים אלה בפשטות אל מחנה "המשכילים". גם תנועת ההשכלה הכוזבה. האנטישמיות בסוף המאה מעוררת חלק זה של האינטליגנציה היהודית לקום וליצור תרבות לאומית, ציונית, ישראלית. עדיין הם תוהים ומתלבטים: "לאן?" רבים מכנים אותם בשם "דור התחיה". ובאמת הם חסידי התנועה הלאומית הליברלית



(טופס מספרית מכון הברמן עם הקדשת המחבר)